

INTEGRATSIOONI MONITOOING 2011

Koostajad

AS Emor
SA Poliitikauuringute Keskus Praxis
Tartu Ülikool

Tellijad

Kultuuriministeerium

Autorid

Marju Lauristin
Esta Kaal
Laura Kirss
Tanja Kriger
Anu Masso
Kirsti Nurmela
Külliki Seppel
Tiit Tammaru
Maiu Uus
Peeter Vihalemm
Triin Vihalemm
Maria Jufereva

© Autoriõigused kuuluvad: Kultuuriministeerium, autorid,
SA Poliitikauuringute Keskus Praxis ja TNS Emor.

ISBN 978-9985-9667-8-5

Sisukord

Sisukord	3
Sissejuhatus	7
KODAKONDSUS, KODANIKUÜHISKOND JA RAHVUSSUHTED	9
1.1 Kodakondsus ja poliitiline enesemäärang	10
1.1.1 Eestlaste ja teistest rahvustest EV kodanike ning mittekodanike sotsiaalse koosseisu võrdlus. Kodakondsus ja kihistumine	11
1.1.2 Naturalisatsioon kui isiklik valik. Kodakondsusvalikute motivatsioon	14
1.1.3 EV kodanike, Venemaa jt riikide kodanike ja määratlemata kodakondsusega isikute hoiakud Eesti riigi ja ühiskonna suhtes	17
1.1.4 Erineva rahvuslik-keelise taustaga EV kodanike osalemine poliitikas ja enesemääratlus erakondlikul maastikul	21
1.1.5 Suhtumine venemaa kaasmaalaste poliitikasse	23
1.2 Osalemine kodanikuühiskonnas	27
1.2.1 Eesti- ja venekeelse elanikkonna poliitilise ja ühiskondliku osaluse võrdlus	27
1.2.2 Noorte poliitilise ja ühiskondliku osaluse võrdlus	36
1.2.3. Eesti kodanikuühendused muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuse edendajana	38
Kokkuvõte	39
1.3 Rahvustevahelised kontaktid ja kultuuriline avatus lõimumise tegurina	40
1.3.1 Rahvustevahelised hoiakud, nende mõjutegurid	40
1.3.2 Rahvustevahelised kontaktid	42
1.3.3 Kokkupõrked rahvuslikul pinnal ning kogemus ebavõrdsest kohtlemisest	45
Kokkuvõte	48
Kasutatud kirjandus	49
Lisad	50
HARIDUS JA NOORED	51
2.1 Elanikkonna hariduslikud eelistused	52
2.2 Mitu keelt ja kultuuri klassiruumis	56
2.2.1 Õppekeele eelistused	56
2.2.2 Õpetaja roll lõimumise toetajana	64
2.2.3 Elanike valmisolek mitmekultuuriliseks õppeks	68
2.3 Haridus ja elanike tulevikustrateegiad	70
2.3.1 Tulevikukavad ja seotus Eestiga	70
2.3.2 Hariduslikud strateegiad	74
Kokkuvõte	77
Kasutatud kirjandus	78
Lisad. Täiendavad mitmemõõtmelised analüüsid	79
TÖÖTURG	85
3.1 Majanduskriis ja etnilised lõhed tööturul	86
3.1.1 Tööturu trendid 2006–2011	86
3.1.2 Tööturul toimunud muutused indiviidi tasandil	89
3.2 Tööturule sisenemine	94
3.2.1 Hinnangud töö leidmise võimalustele	94
3.2.2 Millisel töökohal ollakse valmis töötama?	96
3.2.3 Venekeelse tööjõu peamised probleemid tööturule sisenemisel	101
3.3 Karjäärivõimalused	104
3.4 Tööalane koolitus	106
Kokkuvõte	109
Kasutatud kirjandus	111
Lisad	112

KEELEPRAKTIKAD, KOLLEKTIIVNE IDENTITEET JA MÄLU	113
4.1 Riigikeele ja teiste keelte oskus ning kasutuspraktikad	114
4.1.1 Riigikeele oskus keeleliste vähemuste seas	114
4.1.2 Võõrkeelte oskus ja kasutus	119
4.1.3 Eesti ja vene keele kasutus	122
4.1.4 Sihtrühmad keelekasutuse järgi	127
4.2 Etnokultuuriline identiteet ning selle seosed keeleoskuse ja kodanikuidentiteediga	133
4.2.1 Rahvusliku kuuluvuse olulisus, mono- ja mitmikidentiteedid	134
4.2.2 Etnokultuuriline identiteet ja selle „toiteallikad“	135
4.2.3 Rahvusrühmade suhe religiooni	140
4.2.4 Suhtumine rahvuskultuuri seltsidesse	141
4.2.5 Tähtpäevad, nende tunnus ja tähistamine	142
4.2.6 Etnokultuurilise identiteedi seosed kodanikuidentiteedi ning lõimumisega	150
Kokkuvõte	153
Kasutatud kirjandus	155
MEEDIA JA INFOVÄLI	157
5.1 Informeeritus, infokanalite olulisus	158
5.1.1. Informeeritus eesti- ja venekeelsete vastajate hulgas eri vanuserühmades	158
5.1.2. Infokanalite olulisus eesti- ja venekeelsete vastajate hulgas, erinevates põlvkondades	159
5.2 Erinevate rahvarühmade teemahuvid	161
5.3 Infoallikate usaldusvärsus	162
5.3.1. Erinevate infoallikate usaldamine venekeelsete vastajate poolt	162
5.3.2. Infoallikate usaldamine: võrdlus eesti- ja venekeelsete vastajate vahel	164
5.4. Erinevad inforuumid	165
5.5 Hoiakud meedia võimaluste suhtes vähendada inforuumide erinevust	166
5.6. Meediakanalite eelistamise tüpoloogia	169
Kokkuvõte	174
TALLINNA JA IDA-VIRU ERIPÄRAD LÕIMUMISE KONTEKSTIS	175
6. 1 Kodanikuühiskond ja rahvussuhted	176
6.1.1 Hoiakud riigi suhtes	177
6.1.2 Poliitiline aktiivsus ja osalemine kodanikuühiskonnas	178
6.1.3 Kultuuridevaheline sallivus	180
6.2 Hariduse ja tööturu teemad	181
6.2.1 Haridus	181
6.2.2 Tööturg	182
6.2.3 Mobiilsusvalmidus	184
6.3 Riigikeele kasutus ja etnokultuuriline identiteet	185
6.3.1 Riigikeele oskus ja kasutuspraktikad rahvustevahelises suhtluses	185
6.3.2 Etnokultuuriline identiteet	187
6.4 Inforuum ja informeeritus	188
Kokkuvõte	191
Viidatud allikad	193

LÖIMUMISPROTSESSI TULEMUSLIKKUS JA SIHTRÜHMAD: KLASTERANALÜÜS	194
7.1 Lõimumisindeks 2008 ja 2011	195
7.2 Lõimumismustrite selgitamine klasteranalüüsi abil	196
7.3. Lõimklastrite kirjeldus	198
7.3.1. Edukalt lõimunud (A-klaster)	200
7.3.2. Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster)	201
7.3.3. Eestikeelsed aktiivsed kriitilised (C-klaster)	202
7.3.4. Vähelõimunud (D-klaster)	202
7.3.5. Lõimumata (E-klaster)	203
7.4. Lõimklastrite infoväli	203
7.5. Lõimklastrid ja julgeolekuriskid	204
Kokkuvõte	206
UUSIMMIGRANTIDE KOHANEMINE EESTIS	208
8.1 Sisserännupõlvkonnad Eestis ja nende kohanemise põhidimensioonid	209
8.2 Kes on uusimmigrandid Eestis ja millised on nende saabumispõhjused	213
8.2.1 Kes on välisriikidest Eestisse saabuval inimesed	213
8.2.2 Eestisse tuleku põhjused	216
8.3 Avalik arvamus uusimmigrantide suhtes	216
8.4 Uusimmigrantide kohanemisküsimused	218
8.4.1 Kultuuriline šokk ja isolatsioon	218
8.4.2 Eesti keele oskus on esmavajalik	219
8.5 Uusimmigrantide tööturule sisenemise võimalused ja probleemid	220
8.5.1 Tööle saamisel on kriitilise olulisusega eesti keele oskus	220
8.5.2 Töö otsimisel peetakse suureks takistuseks puudulikke informeeritust ja teabepuudust	221
8.5.3 Tööandjate eelarvamusega suhtumist uusimmigrantidest töötajatesse ei tajuta	222
8.6 Uusimmigrantide hoiakud ühiskonnas osaluse suhtes	222
8.6.1 Parem informeeritus, toetus ja abi on ühiskonda sulandumisel olulised	222
8.6.2 Diskrimineerimist ei tunta. Eesti kodakondsuse saamine on raske	223
8.7 Rände sidusgruppide (poliitikakujundajate, ametnike, ekspertide, MTÜ-de) suhtumine uusimmigrantidega seotud teemadesse	224
Kokkuvõte	225
Kasutatud kirjandus	226
Järeldused ja soovitused	227
9.1 Esitamise põhimõtted	228
9.2 Olulisemad muutused	229
9.3 Inimvara aspekt lõimumisel	231
9.3.1. Mobiilsusvalmidus	231
9.3.2. Hariduse valdkond	231
9.3.3. Tööturu valdkond	236
9.3.4. Keeleõppe, keelekeskkonna arendamise ja keelelise kaasamise valdkond	239
9.4 Osaluse ja identiteedi aspekt lõimumisel	240
9.4.1. Kodakondsus, kodanikukasvatuse ja institutsionaliseeritud/traditsiooniline poliitiline osalus	241
9.4.2. Kodanikuühiskonna arendamine	243
9.4.3. Etnokultuuriline identiteet lõimumisprotsesside kaasmõtjutajana, selle arvestamine lõimumistegevustes	245
9.5 Inforuumi ja kontaktide aspekt lõimumisel	247
9.5.1. Meediatarbimine, informeeritus, info hankimine	247
9.5.2. Rahvustevahelised kontaktid, valmisolek kontaktideks ning hoiakuid liigipääsu suhtes poliitikatele	249
9.6 Stsenaariumid	251
Kasutatud kirjandus	256

METOODIKA	257
1.1. Kvantitatiivne andmekogumismetoodika	258
1.2. Küsitlustöö tehniline protokoll	258
1.2.1 Valimi struktuur	260
1.2.2 Tulemuste usalduspiiride hindamise tabel	263
1.3. Kvalitatiivne andmekogumismetoodika	264
1.3.1 Uusimmigrantide sihtrühm	264
1.3.2 Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajad vene õppekeele koolidest	264
1.3.3 Töötukassa töötajad ja tööturuprojektide läbiviijad	265
1.3.4 Tööandjad	265
1.3.5 Kodanikuühendused	266

Sissejuhatus

Käesolevas Integratsiooni monitooringus uuritakse ühiskonnas valitsevaid hoiakuid ja mõtteviise ning inimeste hakkamasaamist ühiskonnas läbi lõimumise prisma. Monitooring võtab kokku olulised lõimumisega seotud näitajad ja suunad ning kirjeldab arenguid, peegeldades Eesti tegelikkust lähtuvalt lõimumisvaldkonnast.

Uuring hõlmab nii eestlasi kui ka teisi Eestis elavaid rahvuseid. Võrreldes eelmise, 2008. aastal toimunud monitooringuga iseloomustatakse sihtrühmi lisaks objektiivsetele tunnustele (kodakondsus, haridus, vanus, sissetulek, elukoht, rahvus, sünnikoht) ka nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seotuse abil Eesti ühiskonna, kultuuri- ja informatsiooniga. Selleks välja töötatud lõimklastrid annavad tervikvaate erinevate elanikkonnagruppide lõimumisest ühiskonda ja aitavad hinnata selle tulemuslikkust.

Kontseptuaalselt on teemakäsitletud liigitatud peatükkide kaupa järgnevalt:

- inimvara (haridus ja noored (2. ptk), tööturg (3. ptk), keeleoskus ja -kasutus (4. ptk);
- osalus ja identiteet (kodanikuühiskonnas ja poliitikas osalemine, etnokultuuriline identiteet (1. ptk, osaliselt 4. ptk));
- kultuuriline avatus ning informeeritus (meedia ja infoväli (5. ptk), kontaktid, sallivus (osaliselt 1. ptk).

Nimetatud kontseptuaalsed vaatekohad väljendavad neid väärtusi või prioriteete, millest autorid järelduste ja soovitude tegemisel lähtunud on. Hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilsusvalmiduse teemadel on mõõdupuuks inimeste oskuste-teadmiste rakendamine ja arendamine nii nende subjektiivse elukvaliteedi kui ka ühiskonna kestlikkuse loojana. Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning -praktikate valdkondades. Siinkohal on prioriteediks ühiskonna liikmete aktiivne osavõtt ühiskonnaelust ning laiemat sotsiaalset solidaarsust ja ühiste väärtuste omaksvõttu soodustava meie-tunde teke.

Info- ja kontaktide ruumi aspektist on viiendas peatükis vaadeldud meediatarbimise praktikaid, sealhulgas ka usaldust, rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida, ja ühiskonna liikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja vahenditele.

Kogu analüüsi üks põhilisi sõnumeid on, et sisserännanuid ja nende järeltulijaid ei saa käsitleda homogeense lõimimise subjektina. Peatükid kuus ja seitse annavad põhjaliku ülevaate erinevatest lõimumispoliitika potentsiaalsetest siht- ja sidusrühmadest (lähtuvalt nende praegusest seisundist ja tõenäolistest arengutrajektoridest hea ja halva stsenaariumi korral). Eristatud on kuus siht- ja sidusrühma: n-ö varasemad sisserännanud, kes on rühmitatud vastavalt lõimituse määrale eri dimensioonides (õiguslik, keeleline), ning uusimmigrandid. Seitsmes peatükk avab lõimumisprotsesside olulisemad regionaalsed eripärad. Kaheksandas peatükis vaadeldakse Eestisse pärast 1991. aastat saabunud inimeste – uusimmigrantide – kohanemisstrateegiaid.

Aruande viimases, üheksandas peatükis on esitatud strateegiline visioon lõimumispoliitika väljaarendamist vajavate suundade, eesmärkide, subjektide ja poliitika kandjate (vastena i.k. terminile policy ownership) kohta.

Metoodika

Uuring viidi läbi kahes osas: kvantitatiivse üle-eestilise küsitlusena ning kvalitatiivse uuringuna fookusgruppide aruteludena.

Kvantitatiivses uuringus osales 1400 vastajat vanuses 15–74 aastat. Küsitlus toimus 5.10 kuni 15.11.2011. Kõikide vastanute, sh eraldi eestlaste ja teiste rahvuste, sihtrühmas oli vastajate elukoha, rahvuse, soo ja vanuse struktuur planeeritud vastavalt Statistikaameti andmetele selles vanuses

rahvastiku koosseisule. Vastajad leiti juhuvaliku printsiipe järgides, mistõttu on uuringu tulemusi võimalik üldistada kõigile vastavate sihtrühma liikmetele Eestis. Kvantitatiivse uuringuga koguti sihtrühmadelt suurel hulgal andmeid, mis on valitud teemades võrreldavad ka eelmiste monitooringute tulemustega. Võrdlust varasemate monitooringutega on teostatud niivõrd, kui see oli meetoodiliselt võimalik. Nimelt on ankeetide küsimused aastate lõikes suuresti varieerunud ning seega otseseid paralleele sageli tõmmata ei saa.

Uuringu kvalitatiivses osas koguti põhjalikumat infot sihtgruppidele, kel on lõimumisprotsessi mõjutamisel oluline roll, kuid kelle hoiakud kvantitatiivsest uuringust sihtgrupi väiksuse tõttu ei selgu. Kokku korraldati fookusgrupi vestlused viies erinevas lõimumisprotsessiga seotud kitsamas sihtrühmas, et saada täpsemat sisendit nende sihtrühmade arvamusest, kogemusest, hoiakutest ning nende kujunemise põhjustest.

Uusimmigrantide fookusgrupp toimus inglise keeles, et mõista oma emakeele kõrval eelkõige inglise keelt valdavate sisserändajate kohanemismehhanisme ning ootusi ühiskonnale nende lõimumisprotsessi toetamisel.

Kodanikuühenduste fookusgrupis selgitati Eesti erinevate kodanikuühenduste võimalikku rolli ja valmisolekut, aga ka barjääre ja nende ületamise võimalusi muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuses märkimisväärse arengu esile toomisel. Tööturuteemalisi fookusgruppe oli kaks. Neist ühe eesmärgiks oli välja selgitada töötukassa töötajate ja tööturuprojektide läbiviijate kui selle valdkonna ekspertide hinnang sellest, millised on venekeelsete töötute peamised probleemid ja takistused ning milliseid lahendusi pakutakse.

Tööandjate esindajate (personalijuhtide) fookusgrupi eesmärgiks oli analüüsida töökeskkonna ning tööandjate rolli rahvustepõhise eraldatuse vähendamisel tööturul nii töölevõtmisel kui ka karjääri toetamisel.

Vene õppekeele koolide õpetajate fookusgrupi teemadering oli varasemate uuringutega võrreldes mõnevõrra laiem, käsitledes õpetaja rolli eri ühiskonnagruppide sidustamisel ning tulevaste kodanike kujundamisel (nt eri ajalooliste tõlgenduste, kodanikupädevuste edasiandmine).